

Jeszenkovits Tamás: Színek, hangulatok, emberek fiatalkoromból

1. A csüge a Horváth kertben

A csüge, valójában a csősz idősebb ember volt, talán szürke formaruhában, katonasapkára emlékeztető sapkában rótt a köröket a Horváth kertben. Tartottunk tőle, mert nem tűrte a rohangálást, kiabálást, fűre lépést, egyéb rendetlenkedést. Szigorúan őrködött a park tisztasága, rendje fölött. Hegyesvégű botjával összeszedte az itt- ott mégis található csikket, falevelet, egyéb szemetet. Még nem volt Haydn szobor, távfűtővezeték, talán játszótér sem. Viszont még mintha lett volna kerítés a park körül. A kutyákat - már azt a keveset, ami akkor, az ötvenes-hatvanas években volt- csak pórázon lehetett sétáltatni és csak a sétaúton. A fűre lépni senkinek nem volt szabad. Bár nem szerettük, de ösztönösen éreztük, hogy nélküle gazdátlan lenne a park.

2. Diákélet a Várban

Nem volt unalmas a diákok élete a Várban az ötvenes-hatvanas években. Az iskola egyfolytában költözött, mivel a háború előtti iskolaépületet rommá lőtték. Nem is akármilyen épületekben tanultunk. A Várhoz illően csupa nevezetes épületekben tanultunk. Az iskolát a korábbi Pénzügyminisztérium épületében kezdtük, a Szentháromság téren. Nem volt semmi iskolajellege, nagy belmagasságú termek, hatalmas ablakkal. Szinte elvesztünk benne. Olyan ideiglenesen volt az egész. Aztán jött az Erdődy-Hatvány palota a Táncsics Mihály utcában. Márvány lépcsőház, faburkolatok, szép faragott ajtók, ablakok. Persze nem kíméltük, valahol futkározni kellett. Még az ablakon is kiugráltunk. Talán még tornaterem sem volt, hogy is lett volna egy arisztokratikus épületben. Itt már otthon éreztük magunkat, kicsit olyan volt, mint az elvarázsolt kastély. A háború utáni években elég vadak voltak a gyerekek, voltak komoly, vérre menő verekedések is. Az olyan csínyek, mint amikor a biológia órán a szemléltető műanyag szemgolyóba hógolyót tettünk, a kisebbek közé tartoztak. Szegény biológia tanárnő sírógörcsöt kapott. Kaptuk is az osztályfőnöki, igazgatói intőket és egy-egy nem makarencói pofon is elcsattant a tanerők részéről. A pajeszhúzás is előfordult, még sokkal több férfi tanár volt, ők tartottak rendet. Semmi baj, túléltek. A szünetekben snóbliztunk, 10-20 filléres alapon. Ez a játék abból áll, hogy semmi és három közötti érmét kellett eldugni az egyik markunkba, majd három számolásra egyszerre bemondani, hány érme van összesen a játékosoknál. Aki eltalálta, mindent vitt. Iskola után irány a Halászbástya, a tornyokban többkapura lehetett focizni

A diákságot a kisdobos és úttörőmozgalomba szervezték. Ezt is sikerült a saját szájunk ízére alakítani. Jó kis sötétbújócskákat tartottunk őrsgyűlés címén.

Nekünk a közösségi munka a lerombolt vári épületek tégláinak tisztogatását jelentette. A társaséletet a zsúrok (lakáson tartott névnapok, születésnapok), a tánciskola, télen a korcsolyázás jelentette. Utóbbi a iskola vízzel felloccsolt kertjének jegén. Olcsó volt a belépő az Állatkertbe, a mozijegy. Budapestet úgy ismertem meg, hogy ki-kimentem egy-egy külső kerület mozijaiba is. Már lehetett hallani a Beatles számait és a lányok, fiúk már kezdtek egymás iránt érdeklődni.

A nyarak a vidéki nagyszülőknél töltött időt, a gyermeküdülőt és a szülők munkahelyének üdülőjében töltött két hetet jelentette. Bizony dolgoztunk is nyáron. Már 10 éves koromban szedtem mákot a nagyszüleim falujában a TSZ-ben. Be is számították a szolgálati időbe!

Mindenki bejuthatott szülei, ismerősei által valahova nyári munkát végezni. Jómagam a gépgyártól az erdőművelésen keresztül a régészeti feltárásig sok helyen megfordultam. Mindegyik érdekes volt,

mindenhol szívesen fogadtak és egy kis pénzt is tudtam keresni. Azóta sem tudom, mi az unalom. Egyszerűen boldog diákoké volt az a Várban.

3. Mesterek a régi Budán

Az 50-es,60-as,70-es években még több javítóműhely, akkori néven kisiparos, "maszek" működött a Krisztinavárosban. A maszek a magánszektor pejoratív, betűszavas rövidítése volt. A valóságban általában, alapos és hozzáértő munkát rugalmasan végző szakembereket jelentett. A szakmai képzést, nem szakmunkásképző intézetekben, hanem idősebb mestereknél kapták. Munkájukra büszkék voltak és ennek megfelelő elismertségben is részesültek.

Az egyik mester az Attila úton, a Horváthkert sarkánál dolgozó cipész volt. Ha igényesebb javítást szerettünk volna, akkor a környéken működő három cipész közül őt választottuk. Az utcáról nyíló helyisége egész más volt, mint a suszterek csiriz szagú, zsúfolt műhelye a halmokban heverő, javításra váró cipőkkel. Katonás rendben sorakoztak a cipősdobozok, rajta a mester egykori cipőüzemének neve és a Szent János téri cím, ugyanis a műhely a Nepomuki Szent János szobor közelében, a róla elnevezett téren volt. Új cipőket a mester anyaghiány és fizetőképesség hiányában már nem nagyon készített, de vállalt javítást, festést, sőt cipőtágítást is. Mi főleg ezért jártunk hozzá. Komoly, megbízhatóságot árasztó polgár volt.

A másik emlékezetes mester Rill órás volt, a templommal átellenben. Kirakata is tele volt szebbnél-szebb faliórákkal, asztali órákkal, régi számszámok, óraalkatrészek vitrinjeivel. A milió az embernek az időn való uralkodását hirdette. Még gyakran kellett javíttatni a rugós, felhúzható karórákat. Meg lehetett beszélni, hogy melyik óra hány köves. Nála lehetett kapni akkor ritkának számító svájci órákat, Cornavint, Omegát, igaz használtan.

Kicsit messzebb, már a II. kerületben volt Retek Dzsoni szabóműhelye. A műhely a Retek utcában volt, a mestert valójában Józsefnek hívták. Erősen kopaszodó mozgékony „dzsesszes” (vagány) ember volt. Minden szakadt fenekű, vagy kilyukadt farmert meg tudott foltozni, szinte nem is látszott a javítás. Nem nagyon lehetett még márkás farmert kapni.

Hozzá járt három budai kerület fiatalsága farmert foltoztatni. Ki tudja, honnan vette hozzá az anyagot.

4. 56 gyerekszemmel

Itt Budán, 6 évesen nem sokat láttam a forradalomból. Azért volt egy-két különleges esemény. Például amikor az úgynevezett „ávóházban” a lépcsőházban embereket kergettek. Az „ávóházban” az Attila út és az Alagút utca sarkán belügyi dolgozók kaptak lakást. A szüleink nem részletezték az ÁVH szerepét - egyébként sem politizáltak – csak éreztették, hogy nem rendes emberek. Egyszer betévedt egy puszkagolyó a lakásba, szerencsére senkinek sem lett baja. A ház leköltözött az egész ház, valószínűleg csak egy-két napra, de hosszabb időnek tűnt. Nagy veszély a környéken nem lehetett, mert szüleinkkel felváltva álltunk sorba kenyérért, az akkor még működő pékségnél. Hiába, ez a környék már akkor is egy kis falu volt. Ma is érzem a frissen sült kenyér csodálatos illatát.

Még arra is emlékszem, hogy szinte minden ablakban mécesest gyűjtöttek a forradalom áldozatainak emlékére. Egy napon, amikor egy házbeli néni vigyázott rám és a húgomra az alagsorban, berontott egy orosz katona ránk szegzett dobtáras géppisztollyal. Láttam, hogy munkáslakásban van, nincs veszély, hamar el is ment.

Édesapám elvitt a Várba, a Parlamenthez, az Alagúthoz. Mindenhol orosz tankok álltak. Az egészről nem értettem semmit, a szüleim nem kommentálták az eseményeket.

A bizonyítványon átragasztották a Kossuth címet és iskolánk úttörőcsapata felvette Sziklai Sándor honvéd ezredes nevét, aki a propaganda szerint az ellenforradalmárokkal vívott tűzharcban áldozta életét a kommunista eszméért (a valóságban a kép árnyaltabb, az újabb kutatások szerint fegyvertelen forradalmárok a fegyvereit akarták elkérni nemzetőrség szervezése céljából). Egy fiatal lelőtt, halálának oka és körülményei tisztázatlanok. Mindenesetre halála ürügyet szolgáltatott két ember halálos ítéletére és több életfogytiglani vagy hosszú börtönbüntetésére.

Azért azt nem egészen értettük, hogy ha olyan jó volt ez a rendszer, miért keltek fel ellene annyian. Igazából ez nem is volt téma. Vívtuk a mi kis kuruc-labanc csatáinkat. Jól működött az „Aki nincs ellenünk, az velünk van „kádári elv.

5. Kalandok északon

Az észak Lengyelországot jelentette. Azért a 60-as években is voltak utazási lehetőségek. Lehetett például a baráti (értsd: KGST, Varsói Szerződés tag, a szocialista világrendszerbe tartozó) országokba olcsón vonattal utazni, ott szabadon barangolni. Egy országos barátommal, volt osztálytársammal elhatároztuk, hogy elmegyünk a lengyel tengerpartra. 1967 volt, tizenhét évesek voltunk, tengert még tévén se nagyon láttunk. „Jól” felkészültünk., Pénz is kellett, kicsit dolgoztunk. A vonatjegyet meg tudtuk venni , olyan 20 fillér körül volt egy km ára. Csak pár száz zlotyink volt, akkor egy zlotyi valamivel kevesebbet ért, mint a forint. Erősen alapoztunk a lengyel-magyar barátságra, úgy gondoltuk, hogy majd kézzől-kézre adnak. És majdnem úgy is lett! Vonattal mentünk Katowicéig, az első nagyvárosig, onnan stoppal. A vonaton sok fiatal utazott, szerelmek is szövődtek.

Elindultunk Katowicéből. Lassan jutottunk túl a sziléziai ipar- és bányavárosokon. Aludtunk, ahol ránk esteledett – pályaudvari hordárkocsin, kamion rakterében, ki tudja még hol. Egy reggel egy kis erdőben ébredtünk. Valami tompán morajlott a közelünkben.. Hát persze, hogy a tenger volt! Nem volt kék, nem tükröződött rajta a nap, de mégis nagyszerű volt.

Nagy szerencsénkre, egy halászba botlottunk, aki gondunkat viselte. Tudott oroszul, ai a lengyelek között elég ritka volt. Volt egy ki halszáritó fa kunyhója, ágyat ácsolt bele nekünk. Ott száradt az apróangolna nagy füzérekben. Ha már nagyon éhesek voltunk, eszegettünk belőle. Néha meghívtak hallevesre, sült halra, cserébe mi is segítettünk a halzsákmány hálóból való kiszedésében . Jó kis lepényhal volt a fogás többsége. Nem nagyon ízlett a sok hagymával készült fasírt, a bigos (lengyelkáposztaleves), de nem válogathattunk. Fő ételünk az albán fügelekvár volt, amivel az albánok akkor az egész KGST-t elárasztották. Olcsó volt, változó minőségű, de jó édes. Jobb napokon mákos briósra is futotta.

Nap közben élveztük a Balti tenger nagyszerű homokos strandját és nekünk hideg vizét. Bizony, napsütésben is jól esett egy trikó a hűvös tengeri szélben. Sopotban voltunk, a legszebb lengyel balti fürdőhelyen Ott magasodott a Kaszinó, meg egy-két nagy szálloda.

A helyi szabadtéri színpadon a rockkoncertet csak kívülről élvezhettük, csakúgy, mint a kolbászsütők illatát. Megtanultunk egy pár lengyel szót, megjegyeztük a susogó lengyel tónust. A műemlékekkel nem sokat törődtünk. Gdansk, a valamikori Danzig csúcsostetejű házai, a vöröstéglás egykori Kelet-porosországi városképek azért megmaradtak. Beugrottunk a jó hideg Mazuri –tavak egyikébe is, csak a rend kedvéért. Lengyelország a véget nem érő utak, a fenyőerdők, a sötét-barna városok országa volt.

Igazán otthonosan éreztük magunkat, a szláv kedély, a felénk áradó rokonszenv, segítőkészség emléke örökké velünk marad.

6. Keleti utazás

A keleti utazás a hatvanas években - és még sokáig – nem Dubait, Thaiföldet , vagy Balit jelentette, hanem a Szovjetuniót. A Szovjetunió népek, vallások, kultúrák nagy konglomerációját jelentette, amit hivatalosan a kommunizmus eszméje, a valóságban a diktatúra a hatalmon levők érdeke tartott össze. A vezető erő az orosz tagköztársaság volt. Min ta közéletben aktív egyetemi hallgatónak ,módom nyílt Szovjetunióbeli építőtáborban való részvételre a barátkozás jegyében. Választani lehetett Szibéria és az örmény tagköztársaság között. Földrajzi tanulmányaimból tudtam, hogy a tajgán nyáron sok a szúnyog. Ezért inkább a keleti romantikát ígérő Örményországot választottam. Repülővel mentünk, az első repülőútam volt életemben. Moszkvában átszállás , Seremetyevo-Domogyedovo, délután indultunk Jereván felé.

A Kaukázus szédítő csúcsait a hósipkával még láttuk az alkonyi égen, aztán olyan vihar kerekedett, hogy Tbilisziben kényszerpihenőre le kellett szállni. A szovjet repülőterek mindenhol egyformák voltak. Monumentális utascsarnok, szóda- és kvasz (kenyérből erjesztett italautomatákkal. Büfé nem volt. 2 kopejkáért (fillér) lehetett hideg szódát inni. A baj csak az volt, hogy nem volt saját poharunk. Az automata tartozéka volt egy üvegpohár, amit szájjal lefelé fordítva az automata előblített, de persze semmi fertőtlenítés. Nyugodtan kitörhetett volna akkor a koronavírus járvány, ha a vírus létezett volna. Túléltük. Kora reggel megérkeztünk Jerevánba, ami egy kellemes, zöld, szépen megtervezett város volt 1000 m tengerszint szerint magasságban. Az úti cél azonban nem ez a város, hanem a félsivatagos felföld volt. A Szevan tótól nem messze(tengerszint felette 1900 m magasságban) egy fűtő- és üzemanyag tároló bázis alapozásában működtünk közre. Követ gyűjtöttünk (volt sok, jó nagyok), alapot ástunk, betonoztunk. Egy kollégium félemben laktunk, nyár lévén üres volt. A tusolóban a víz vagy túl forró, vagy jéghideg volt. Nagy nemzetközi egyetemista társaság jött össze, lengyelek, csehek, szlovákok, vietnámiak, mi magyarok és az örmények. Nagy barátkozásra nem emlékszem, a szlovákokkal különösen nem volt jó a kapcsolat, a csehekkel már inkább ápoltuk a monarchiabeli hagyományokat. Az örményekkel viszont nagyon jól összebarátkoztunk. Szívélyes, kedélyes nép, nehéz sorssal. Élénken élt bennük az 1915-ös örmény genocídium emléke, a muzulmánokat egyöntetűen nem szerették. Akkor szakállam volt, többen megkérdezték, hogy muzulmán vagyok-e. Ha meg nem, akkor minek hordok szakállt. Gyönyörködtünk a tájban, a szép Szevan tóban, a vadregényes erdőkben (sok-sok medvenyom volt), az ősi kolostorromokban. Rokon lelkek voltak velünk a veszteségekben. Bár mi még akkor nem nagyon törődtünk Trianonnal, ők annál többet emlegették a címerükben is szereplő szent hegyüket, az Ararátot, ami ma Törökországban található. Dal szólt Ahtamár kolostorszigetéről, ami a Van tavon, ugyancsak Törökországban található. Az ennivalóval volt egy kis bajunk. A reggeli majd mindig margarínban sült tükörtojás volt. A vacsora jó faggyúízű birkasült. Ha nem ettük meg, másnap megkaptuk fasírozva. Zöldséglevesen és kenyérlepenyén éltem három hétig. Örmény barátaink, hogy kedvezzenek nekünk, néha sasliksütést rendeztek disznóhússal. Sok bor fogyott, mindjárt szebb lett a naplemente.

A munka után néhány napos jereváni tartózkodás következett. Képtár, levéltár, meg hangulatos esti séták a kivilágított , emberekől zsúfolt főtéren, ahol sok-sok szökőkút lövellte a vizet (megint csak a genocídium emlékére) és klasszikus zene szólt.

És végül Moszkva. A szovjet főváros a grandiózusságával nyugözött le. Órákig tartott az út (nem a forgalom miatt) az egyik repülőtérről a másikra. A körutak egyikszéléről alig lehetett átlátni a másikra. A Kremlt sajnos csak kívülről láttuk, mert már akkor is sok turista volt. A Lenin mauzóleumnál viszont előre engedtek, mivel a Szovjetunió hős alapítóját mindenkinek látni kellett.

Kicsit falanszterjellegű volt az egész. Az oroszokban volt egyfajta birodalmi gőg, de a szláv kedély bennük is megvolt. Bár orosz nyelv tagozatos voltam, nem tudtam rendesen kommunikálni, az iskolában nem azt tanították.

Vadásztunk a szovjet sláger árucikkekre - fúrógépek, fényképező gépek, lemezjátszók, szőrmesapkák.

A helyiek- és persze mi is – azt vettük nagy mennyiségben, ami éppen kapható volt. Magam is láttam embereket több vizesvödröt cipelve. Az élelmiszerboltok jó nagyok voltak, de kongtak az ürességtől. Csak halkonzerv, margarin állt nagy halmokban. Vodka viszont volt. Még sörösüvegben is lehetett kapni, olcsó áron. Fogyasztottuk is.

7. Cigarettatörténet

A háború utáni években és előtte talán még jobban a cigarettázás hozzátartozott a társasági élethez. Már azelső világháború hozzájárult a dohányzás elterjedéséhez, hiszen szegény bakáknak mi más öröme lehetett. Egészségügyi hatásairól nem nagyon esett szó. Egyszerűen a férfiembernek ki kellett próbálni, majdhogynem kötelező volt. A szebbik nemnél csak bizonyos rétegekre volt jellemző a dohányzás: a nagyon fent és a nagyon lent levőkre. Például az arisztokrata hölgyeknél sikk volt, ők különben is minden felett álltak. A dohányzás, különösen a második világháború előtt a nem elég művelt, vagy jómódú nőknél a züllöttség bélyegét nyomta elkövetőjére. A középosztálybeli, de különösen a paraszti származású nőkre egyáltalán nem volt jellemző, sőt devianciának számított. Később aztán demokratizálódás indult be e tekintetben.

Az olcsóság és a könnyű hozzájutás is elősegítette e rossz szokás terjedését. Az 50-es,60-as években, talán még később is darabra lehetett venni a cigarettát, de egy doboz is csak 3-4-5 Ft volt. A Vérmező Attila út-Mikó utcai sarkán volt például egy trafik (ha valaki nem tudná, ez volt a dohánybolt neve, ahol mást is lehetett árulni, például cukorkát, játékot. Mi fiúk már az alsóban megpróbálkoztunk. Akkor sem lehetett kiskorúnak dohányárut venni, de nem nagyon törődtek a korhatárral. Azt lehetett mondani, hogy az apukánknak visszük. Persze, nem szoktunk rá, hiszen ha a szülők nem dohányoztak, feltűnő lett volna. A gimnáziumban (én kettőbe is jártam) elnézőek voltak a dohányzással kapcsolatban. Az egyik gimnáziumban írásos szülői engedéllyel (1964-ben!) szabad volt elkülönített helyen dohányozni, persze azért megpróbálták róla lebeszélni. A másik gimnáziumban ilyen engedélyezési rendszer ugyan nem volt, de a felügyelő tanárok következetesen kerülték azt a tornaudvart, ahol a diákság szünetekben pőfékelt.

A házibulik, a barátok, a katonaság aztán belevitt sokakat a bűnbe. Miért lógtunk volna ki a többiek közül. Olyan jó keleties illata volt a dobozán tevét ábrázoló ciginek és olyan férfiasnak érezhettük magunkat a piros fehér dobozán cowboyt ábrázoló cigit szíva.

Különben is a munkahelyeken , a vendéglátó helyeken, az utcán, a strandon bagózott boldogboldogtalan. Ez volta a dolgozó név mákonya.

A gyorsuló áremelkedés, az egészségügyi propaganda növekedése, a reklámtilalom különösen az uniós csatlakozástól aláásta a dohányzás nimbuszát, a dohányzás ellenes törvény aztán a sírját is megásta. A legtöbben abba tudták hagyni, vagy egészségügyi, vagy anyagi okból, vagy azért, mert már nem volt trendi.

Ma már főleg bizonyos foglalkozások, szubkultúrák képviselői és a veterán dohányosok szívják rendületlenül nehezedő körülmények mellett.

Mert mint sok mindenben, ebben is átestünk a ló tulsó oldalára, ellenséget , bűnbakot , szinte már páriát kreálunk a dohányosokból.

Életünkhöz bizony hozzátartozott, kezdetben még ízlett is. A régi filmekben ugye nem lehet Yves Montandot, Alain Delont vagy Belmondot a szájukban lógó cigi nélkül elképzelni. Reméljük, azért nem kerülnek ezek a filmek tilalomlistára.